visat.

primavera 2024

Construir un diàleg directe entre cultures perifèriques. Entrevista a Simona Škrabec

Nina Valls

A Simona Škrabec –escriptora, professora i traductora eslovena establerta a Catalunya– no li calen presentacions a *Visat*: va fundar la revista l'any 2006 i la va diregir fins al 2015. També fou vocal de la junta directiva del PEN Català i, des del 2014 és presidenta del Comitè de Drets Lingüístics i de Traducció del PEN International. Recordarem, a més, que és especialista en teoria literària i literatura comparada, llicenciada en literatura comparada i filologia alemanya per la Universitat de Ljubljana (1994) i doctora per la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la tesi *Geografia imaginària. Els marcs identitaris en el cas de Centreeuropa* (2002). És autora dels llibres d'assaig *Desig d'ordre* (2023), *Una pàtria prestada* (2017), *L'atzar de la lluita* (2005), *L'estirp de la solitud* (2003) i del recull de prosa breu *Torno del bosc amb les mans tenyides* (2019). Actualment és professora a la Universitat Autònoma de Barcelona, feina que compagina amb altres tasques, com, des de l'octubre passat, la direcció de la revista *L'Avenç*. També és membre, des del 2007, del comitè editorial de la revista *L'Espill*, de la Universitat de València. A més, col·labora amb assajos i articles sobre literatura en revistes acadèmiques i culturals i fa crítica literària en diversos diaris de Catalunya.

Ha traduït més d'una trentena d'obres literàries. De l'eslovè al català, podem destacar les obres de Boris Pahor, Tomaž Šalamun i Aleš Debeljak; del serbi, les de Danilo Kiš i Goran Simić; del català a l'eslovè, les d'autors com Jesús Moncada, Jaume Cabré, Gabriel Ferrater, Pere Calders, Maria Barbal, J.V. Foix, Lluís Maria Todó. Per la seva labor com a traductora ha rebut diversos premis, entre els quals hi ha el Janko Lavrin, que l'any 2020 li va atorgar l'Associació de Traductors Literaris d'Eslovènia per la seva contribució a donar visibilitat a la creació literària en eslovè; o el 2022 el premi a la trajectòria de traducció literària que atorga l'Institut Ramon Llull, en aquest cas per difondre la literatura catalana a Eslovènia.

Desviacions del camí traçat

Škrabec fa més de trenta anys que viu a Catalunya. Les circumstàncies que la van portar aquí són les desviacions no previstes de la vida, perquè ella –germanista de formació– no tenia cap coneixement ni de Catalunya, ni d'Espanya ni d'hispanística en general. «Vaig conèixer el meu marit [que és català] a Alemanya l'any 1989 –l'últim estiu del mur de Berlín– i ens vam enamorar. Llavors jo tenia 21 anys. Era estudiant». Van estar tres anys anant i venint fins que el 1992 es van establir definitivament a Barcelona perquè ella va quedar embarassada. «Havíem d'acabar la carrera; pràcticament dues carreres, en el meu cas. I això va durar. Jo viatjava molt amb la criatura sota el braç. Van ser anys molt divertits».

Inicialment, la traducció tampoc no li despertava gens d'interès, perquè no la necessitava. A ella, el que de ben jove ja l'esperonava era saber llengües per conèixer diferents cultures. «L'esperit d'un bon comparatista, l'orgull, fins i tot, d'algú que es vol dedicar a la literatura universal és saber llengües. Només que quan vaig venir aquí, em vaig adonar que no podia parlar dels llibres que a mi m'agradaven perquè ningú no els coneixia». Comenta que hi havia un buit no només pel que fa a la cultura eslovena, sinó de tot els Balcans i, fins i tot, en certa manera de la cultura alemanya. Aquesta situació la va portar a «descobrir, a poc a poc, aquesta vocació: més enllà d'escriure jo o de fer literatura comparada, vaig necessitar traduir, per poder explicar de què parlava». S'hi va llançar de cap, un cop doctorada, havent aixecat una família de tres criatures, havent

après les dues llengües i havent esdevingut «en certa manera capaç d'espavilar-me pel meu compte».

Un pont directe de doble via

Així va ser que l'any 2002 es va posar, ja d'entrada, no només a traduir del català a l'eslovè, sinó també a l'inrevés. «Però aquesta traducció que al principi era inversa, cap a la llengua apresa, anys més tard és al revés: ara el miracle és que encara pugui traduir a l'eslovè. Fa tants anys que no hi visc! En canvi, el català ha esdevingut realment la meva llengua materna, la llengua de la meva vida. Tenia la urgència, el desig comprensible que la gent amb qui jo vivia sabés d'on vinc, conegués la meva cultura. Per això, també vaig començar una mica com un *kamikaze*».

«De l'altra banda, el camí cap a Eslovènia va ser molt més fàcil els primers anys, perquè allà hi havia un interès genuí per Catalunya. Quan Eslovènia es va independitzar, es va obrir cap a l'Europa occidental i va descobrir tot un món que des de la Iugoslàvia socialista no era visible. Catalunya era un país semblant en molts aspectes. Es va traduir moltíssim entre els anys 2002 i 2010: el territori era verge, no hi havia pràcticament traduccions i es podien explicar moltes coses».

Anteriorment, ja hi havia hagut intercanvis entre Catalunya i Eslovènia, sobretot mitjançant el PEN de tots dos països, explica. A l'època d'Isidor Cònsul i Àlex Broch es va traduir algun poemari al català com *La barba d'or*. Llibres del Mall havia publicat algunes traduccions indirectes de Palau i Fabre. A Eslovènia també s'havia publicat un poemari sencer de Martí i Pol. «Però eren iniciatives petites i aïllades, que no van arrencar mai perquè es pugui parlar d'una tradició».

La tasca important de Škrabec per acostar totes dues cultures i fer de veritable pont ha tingut un doble reconeixement a Eslovènia i a Catalunya. «Va ser absolutament preciós, amb una diferència de dos anys. Primer van ser els eslovens, que em van donar el premi per la trajectòria per les traduccions a Espanya. Després va ser l'Institut Ramon Llull, que em va atorgar el mateix premi per les meves traduccions de literatura catalana. Llavors, em vaig dir: "Ja ho tinc fet. Ja he fet la feina que volia fer"», comenta rient. «Són trajectòries

que han anat avançant en paral·lel i que, de fet, s'han nodrit l'una de l'altra. Recordo fa anys una trobada molt bonica, per exemple, quan Drago Dančar i Jaume Cabré van actuar primer a Barcelona i després a Ljubljana. Són de la mateixa generació. Tots dos portaven bigoti. Veies aquesta capacitat que tenim de connectar perifèria amb perifèria, que per mi ha esdevingut una obsessió, una dèria. Em sembla molt important que aquestes petites cultures –no només europees, però sobretot a Europa, perquè és més fàcil– tinguem aquesta capacitat de comunicació directa. Que no hàgim de passar per les grans llengües. La història viscuda des del marge sempre té trets que són comparables».

«Si ens quedem en aquest àmbit de traducció, moltes cultures grans fan violència a les traduccions exòtiques. Les adapten a un estereotip, lingüísticament, amb l'imaginari, amb costums... És un procediment tan natural que ningú no el veu. En canvi, en aquestes traduccions directes hi ha una altra sensació, hi ha una cura per allò que és diferent».

La cultura és un diàleg entre tots nosaltres

Un altre dels avantatges de traduir de cultures petites és l'oportunitat de traduir gèneres molt diversos. Per exemple, ha traduït narrativa curta, poesia, assaig, articles acadèmics, etc. A més, moltes de les seves traduccions van acompanyades d'una introducció, un pròleg o un epíleg –de vegades autèntics estudis acadèmics– escrits per ella mateixa i que ajuden a entendre i a contextualitzar l'obra i l'autor; hi desplega la seva labor com a comparatista i estudiosa de la literatura. «Aquesta és la meva missió sempre. De vegades és entesa i, fins i tot, celebrada. D'altres, no. De vegades, per més que hagi desplegat tots els dots de seducció intel·lectual perquè em posessin un pròleg, no ho he aconseguit. Hi ha editors que hi tenen aversió. Per mi, un traductor és un mitjancer. Com que ha treballat durant mesos en una obra, ha de poder oferir una explicació del que ha fet i per què». En el seu cas, la majoria de les vegades ha triat les obres ella mateixa, les ha promogudes i ha aconseguit que les hi publiquin. En aquests casos, per a un pròleg encara hi veu una raó afegida. Però quan no les ha triades ella, considera que és igualment important acompanyar el text. «No perquè el lector no pugui llegir aquesta obra sense ajuda, sinó per explicar què ha vist, com ho ha fet i per què. La cultura és això:

establir un diàleg entre tots nosaltres».

Boris Pahor: un al·legat contra els totalitarismes

Boris Pahor és un escriptor eslovè nascut a Trieste l'any 1913, quan la ciutat encara formava part de l'Imperi austrohongarès. Va viure en primera persona (i sobreviure) a l'ascens del feixisme italià –i la cruel repressió a què van sotmetre la llengua i la cultura eslovenes– i també a la persecució del nazisme i la deportació a camps de concentració. La seva obra és el testimoni colpidor d'aquestes experiències traumàtiques. Alhora, permet conèixer la situació paradoxal de la cultura eslovena en una petita regió d'Itàlia que va quedar totalment al marge de la cultura mare pel taló d'acer durant la guerra freda.

L'any 2004 Škrabec en va traduir *Necròpolis*, la seva novel·la més important, en què relata el pas per diferents camps de concentració. Inicialment, ningú no s'hi va interessar, fins que s'hi va decidir Pagès Editors. Això va ser «deu anys abans que se'n fes la traducció al castellà! Em sembla que encara ara la reediten. És a dir, que van tenir bon olfacte. Pahor va viure cent set anys. De cop i volta, quan en va fer cent, es va convertir en un fenomen, se'n va parlar, el van traduir i va tenir una gran difusió. És un escriptor clau en una dimensió europea. Va viure tota la seva vida a Trieste i afegeix un grau de comprensió especial de la repressió brutal que va viure la ciutat sota el feixisme italià i durant el nazisme».

El 2020 Edicions del Periscopi va publicar en català *La pira al port*, un recull de narracions que havia editat al final de la seva vida. «En resseguir d'on venen aquests contes, vam descobrir que és una antologia que s'ha fet i desfet no sé quantes vegades. Això t'ajuda a veure que en literatura –i és molt interessant per als traductors– un original no necessàriament és únic i invariable. Aquí vaig fer un treball de literatura comparada: Pahor no ho confessa gaire, però havia publicat contes amb versions diferents. Un en té fins a quatre. Estic molt agraïda als editors, que em van deixar posar un bon pròleg i un aparell bibliogràfic indicant la versió que hem fet servir. Quan publiques fora del país mare –com és el seu cas— tot és molt complicat i es veu en el procés d'escriptura mateix: ell va canviant en relació amb el que ha viscut. A més, l'escriptura d'un trauma és un procés molt dur, molt lent, de destil·lació. Per a un testimoni el

que és realment difícil és parlar. Dir-ho. En l'obra de Pahor, aquesta dificultat de trobar una manera d'explicar és molt visible, perquè la cosa que ha d'explicar és tan grossa».

Danilo Kiš: quan la literatura esdevé perillosa

L'any 2015 Škrabec va tornar a publicar, dotze anys més tard, la traducció revisada del serbi d'*Una tomba per a Boris Davidovič* (1976), l'obra més important de l'escriptor Danilo Kiš (1935-1989), que va causar un daltabaix a Iugoslàvia i també entre els intel·lectuals d'esquerres francesos i de l'Europa occidental. Quan Kiš el va publicar –no és fàcil de llegir, admet la traductora–, es va convertir en un *best-seller* i va tenir una influència immensa a tot Iugoslàvia. Llavors, el govern es va adonar que era perillós, el van acusar de plagi i li van fer un procés denigrant, la qual cosa el va portar finalment a exiliar-se voluntàriament a França. Amb aquest moviment, però, Kiš va guanyar la partida, perquè des de París l'afer va passar de ser estrictament iugoslau a estendre's per tot Europa i es va convertir en un dels grans escriptors de la guerra freda.

En aquest llibre, Kiš no parlava de Iugoslàvia. «Parlava de l'estalinisme i aquest desplaçament és interessant». Un any abans d'escriure'l, van alliberar un presoner polític iugoslau que va escriure *3.000 dies a Sibèria*, en què relatava tot d'històries reals de soldats iugoslaus que havia conegut en el seu pas per les presons estalinistes de Sibèria. Quan es va publicar, no va tenir gens de repercussió. Va quedar circumscrit a la literatura documental i el govern iugoslau no el va perseguir. «En canvi, Kiš va agafar aquests mateixos personatges, els va transformar en una cosa molt metafòrica i va aconseguir que la gent es preguntés si això també passava a Iugoslàvia. Tothom ho va entendre i per això va tenir un impacte tan gran. Vist des d'avui és molt difícil entendre la duresa de la vida dins del país del "socialisme de rostre humà"», segueix Škrabec, tal com es descrivia habitualment la Iugoslàvia de Tito. «Aparentment, tot semblava normal, fàcil, i no ho era. Kiš va aconseguir trencar aquesta imatge, i per això va ser perseguit tan durament. El més interessant és que ell personalment no havia tingut experiència directa amb l'estalinisme, però va quedar xocat quan, en contacte amb els intel·lectuals francesos, es va adonar que a França la gent d'esquerres, la gent més utòpica, no sabien què era Rússia.

Ell també volia eliminar aquesta ceguesa, aquesta idealització del món comunista».

En canvi, Kiš sí que tenia l'experiència directa del nazisme, que ja havia descrit en llibres anteriors de caràcter més autobiogràfic. No obstant això, en aquesta obra, «la seva preocupació era precisament que un sistema repressor i totalitari com el nazisme pogués fer-nos no adonar que l'estalinisme era igual de problemàtic i de violent. Kiš és un autor que en el fons era d'esquerres, per dir-ho fàcil. Però el fet curiós és que va tenir la necessitat de dir-nos que l'ideal per si sol no pot justificar res».

Tomaž Šalamun: la mirada del poeta rodamon

Tomaž Šalamun (1941-2014) és el poeta eslovè amb més reconeixement, considerat un dels poetes centreeuropeus més influents al món. La seva poesia és avantguardista i conceptual i comporta un trencament amb la tradició. L'any 2016 Škrabec en va traduir al català *Balada per a Metka Krašovec*, obra publicada originalment el 2004, dedicada a la seva esposa, pintora. «Šalamun només escrivia poesia. La seva obra poètica és inabastable. Va escriure cinquanta poemaris o més. Viu dins d'un món poètic en què tot es relaciona amb tot», explica la traductora. «Els grans lectors de poesia s'hi poden reconèixer, però cal un bagatge, perquè hi ha una referència rere l'altra. I això, segons com, pot dificultar-ne l'accés».

«Nosaltres venim d'una tradició que venera els seus escriptors, els fan monuments, els reciten de memòria. Ell se n'aparta: va en contra d'aquesta idea de construcció d'un imaginari nacional», argumenta Škrabec. «No sé què he fet jo amb la traducció, però, literalment, no conec cap altre poeta eslovè ni viu ni mort que hagi dominat tant la seva llengua. En la seva poesia, hi cap des del més exquisit i polit formalisme que puguis imaginar fins a la pura vulgaritat. És tan hàbil o més que aquells vells poetes, però ell se'n riu. Fins i tot, és irreverent. Podria ser ofensiu si no fos perquè té un gran sentit de l'humor i de l'autoironia».

Per a Škrabec, la poesia de Šalamun allibera l'eterna frustració de les petites nacions com l'eslovena. Tot i que aparentment entre Šalamunm i Pahor no sembla que hi hagi cap contacte, segons ella, en realitat, tots dos fan el mateix: pensar a fons què és el país, la

llengua, la cultura en la qual viuen. L'un intenta expressar l'inenarrable, l'altre porta a l'extrem els valors més grans. Això, en lloc de destruir una cultura, la fa més forta. «Tomaž Šalamun seria una explicació de per què Slavoj Žižek té tant èxit. Fan exactament el mateix: aprofitar el coneixement perifèric, d'asimetria estructural». El fet de saber-se d'un país petit, negligit, oblidat, no els inhibeix la capacitat d'analitzar el món amb tota llibertat. «Això els dona una potència intel·lectual molt gran. Tant l'un com l'altre han viscut fora prou temps per poder escriure en anglès les seves obres, si haguessin volgut. I, tanmateix, no han volgut. És important saber-ho».

Goran Simić: la poesia que emergeix enmig del desastre

Goran Simić (1952) és un poeta bosnià que ha viscut la major part de la seva vida a Sarajevo. Va ser-hi durant els anys del setge (1992-1995) que va patir la ciutat durant la guerra dels Balcans. Després es va exiliar al Canadà, on va viure quinze anys, fins que va tornar a Sarajevo. *Els meus dies feliços al manicomi* és una antologia de la seva obra, en què aborda l'experiència de la guerra i de l'exili, que es va publicar l'any 2010 i en català l'any passat, gràcies a LaBreu Edicions.

«Aquest recull de poemes és una antologia personal que Simić construeix quan torna a Bòsnia. Viu el setge de Sarajevo amb dos nens petits i la dona a dintre la ciutat, durant els dos anys i mig que va durar. Just quan s'acaba, precisament el PEN el va rescatar i va aconseguir que la família es pogués establir al Canadà. Al cap de quinze anys, va tornar a Sarajevo i llavors va recopilar tota la seva obra fins aleshores, com si fossin memòries. Alguns poemes els reescriu, però aquí sí que he fet únicament aquest poemari. Per bé que hi ha poemes que tenen moltes variacions, no he fet el treball comparatiu, sinó que he traduït els poemes tal com van quedar recollits un cop torna a casa».

«En aquest poemari el que volia realment era tornar a establir una cosa directa amb Bòsnia». La Barcelona olímpica de Pasqual Maragall, en aquells anys més difícils, va mostrar una solidaritat molt gran i efectiva amb la gent de Sarajevo, que vivia sota el setge. «En canvi, pràcticament no tenim textos en català d'aquests testimonis directes. M'ha semblat important almenys fer un llibre, un poemari

que pugui transmetre el patiment de la gent de Sarajevo, i penso que Simić és un dels autors realment capaços de fer-te entendre no només el setge, sinó també la duresa de l'exili, quan no tens on tornar». La poesia que s'escriu en moments que la teva vida corre perill s'anomena tècnicament literatura d'emergència. No és història. No permet entendre les causes i la complexitat d'un conflicte, però sí accedir al testimoni dels qui el van patir. «És molt commovedor pensar que els seus textos van sorgir del setge i s'anaven publicant arreu del món, mentre ell no sabia on trobaria menjar o aigua. Però és que, a vegades, la literatura és per a això. No només és un ornament. No és una cosa d'entretenir-nos, sinó que vol tenir aquesta importància de deixar un testimoni, sense saber si tu sobreviuràs».

Aleš Debeljak: el punt de vista de l'altra Europa

La neu de l'any passat, d'Aleš Debeljak (1961-2016), és un recull d'assajos escrits entre el 1994 i el 2004, que Škrabec va traduir l'any 2007. Porta per títol una frase feta eslovena que ens remet a allò del passat que ja no recordem ni ens importa. A diferència d'aquella frase de Villon que es pregunta què se n'ha fet, de la neu d'abans, i remet a allò tan bonic que s'ha esvaït i que no podrem recuperar mai més, la frase eslovena es refereix al que és brut, que ja no importa. El títol al·ludeix a la facilitat amb què esborrem de la memòria els records incòmodes.

En aquests petits assajos, Debeljak fa el contrari: observa amb els ulls oberts, fa memòria i ofereix una visió personal del país en el qual va créixer, del seu esfondrament, de la guerra als Balcans. Publicat fa més de quinze anys, les qüestions que hi tracta encara són vigents: el paper de la Unió Europea durant els anys de guerra, la usurpació del concepte d'Europa a càrrec de l'Europa occidental, què podria ser la identitat europea, la necessitat de construir un marc mental comú a Europa en què Iugoslàvia podria servir per entendre què vol dir conviure cultures diverses juntes, el lloc dels intel·lectuals en els períodes foscos, etc.

«L'Eslovènia de després de la guerra es mirava els Balcans per sobre de les espatlles. Era "el Sud". Molta gent no en volia saber res», explica. «Érem pocs els qui sí que volíem saber i conservar els vincles, ser portaveus, una mica, de tot això. Ja veus que jo també he

volgut parlar d'autors que no són eslovens, perquè penso que és tant el meu deure fer el que pugui perquè es pugui conèixer la meva cultura, com les altres cultures dels Balcans a les quals tinc accés. Potser no ho puc traduir ben bé tot, però algunes coses importants, sí. En aquest sentit, l'Aleš era bastant peculiar com a intel·lectual, per aquesta defensa dels Balcans com un espai del qual podem aprendre molt, no només amb vista a Eslovènia, sinó internacionalment. Fomentava una imatge molt més pròxima i d'una profunda admiració per la seva diversitat i esplendor».

Camins que es reprenen

Per acabar, comentem molt per sobre l'article «Sobre el gènere gramatical dels substantius», d'Ernst Cassirer, que va traduir per a la revista *L'Espill*, de la Universitat de València. «Pensava que no faria mai res d'alemany i ara soc professora d'aquesta llengua a la UAB. He trigat trenta anys a aconseguir-ho! El pensament alemany ha jugat un paper molt important a la meva vida intel·lectual. Llavors, de tant en tant, faig aquestes traduccions de textos difícils, que sembla impossible que es puguin traduir al català». De vegades, els camins es desvien, de vegades, molt temps després, es reprenen. En el cas de Škrabec tots semblen ben fèrtils. Gràcies a això, avui disposem d'accés directe en català –de perifèria a perifèria, com diu ella– a unes quantes obres significatives de narrativa, poesia i assaig no només de la literatura eslovena, sinó també d'altres estats dels Balcans. Només ens cal la curiositat d'endinsar-nos-hi per anar construint aquest diàleg amb els altres, els diferents, i fer-los un lloc en el nostre món.